

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH MEKANIZMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Abdusalomov Jaxongir Shuxrat-o'g'li
jahongirabdusalomov0214@gmail.com
+998 95 007 87 35
"Bank va moliya" kafedrası assistenti
Karimova Shohidaxon Zaylobiddinovna
+998 99 921 05 01
karimovashz87@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tijorat banklari faoliyatida yuzaga keladigan kredit risklarini boshqarishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi — bank tizimida muammoli kreditlar (NPL) ulushini kamaytirish va kredit portfeli sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy mexanizmlarni tahlil qilishdan iborat. Maqolada risklarni baholashning an'anaviy va innovatsion usullari qiyoslanib, O'zbekiston bank tizimidagi joriy holat statistik ma'lumotlar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijasida kredit risklarini minimallashtirishda skoring modellarini qo'llash va diversifikatsiya strategiyasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, kredit riski, muammoli kreditlar (NPL), skoring tizimi, diversifikatsiya, Basel III, moliyaviy barqarorlik, risk-menejment.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы управления кредитным риском в коммерческих банках. Основная цель исследования — анализ современных механизмов, направленных на снижение доли неработающих кредитов (НЛ) в банковской системе и повышение качества

кредитного портфеля. В статье проводится сравнение традиционных и инновационных методов оценки риска и освещается текущая ситуация в банковской системе Узбекистана на основе статистических данных. В результате исследования разработаны научные предложения по использованию скоринговых моделей для минимизации кредитных рисков и улучшения стратегии диверсификации.

Ключевые слова: коммерческий банк, кредитный риск, неработающие кредиты (НЛ), скоринговая система, диверсификация, Базель III, финансовая стабильность, управление рисками.

ABSTRACT

This article examines the theoretical and practical foundations of credit risk management in commercial banks. The main objective of the study is to analyze modern mechanisms aimed at reducing the share of non-performing loans (NPL) in the banking system and improving the quality of the loan portfolio. The article compares traditional and innovative methods of risk assessment and highlights the current situation in the banking system of Uzbekistan based on statistical data. As a result of the study, scientific proposals were developed on the use of scoring models to minimize credit risks and improve the diversification strategy.

Keywords: commercial bank, credit risk, non-performing loans (NPL), scoring system, diversification, Basel III, financial stability, risk management.

KIRISH

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotidagi o'zgaruvchanlik va moliya bozorlaridagi integratsiya jarayonlarining kuchayishi tijorat banklari zimmasiga risklarni boshqarishning yanada mukammal tizimlarini joriy etish mas'uliyatini yuklamoqda. Bank faoliyatida duch kelinadigan risklar ichida eng salmoqlisi va bankning bankrotlik darajasiga olib kelishi mumkin bo'lgan turi bu — kredit riskidir. Kredit riski deganda, qarz oluvchining o'z majburiyatlarini shartnoma shartlariga muvofiq to'liq va o'z

vaqtida bajara olmasligi natijasida bank tomonidan kutilayotgan daromadning olinmasligi yoki asosiy qarzning yo'qotilishi tushuniladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bank tizimini isloh qilishga oid farmon va qarorlarida banklarning transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish va kreditlash jarayonida inson omilini kamaytirish orqali risklarni boshqarish tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish ustuvor vazifa qilib belgilangan. Bu esa, o'z navbatida, banklarda kredit riskini baholashning miqdoriy va sifat usullarini uyg'unlashtirishni taqozo etadi [1, B. 12].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kredit risklarini boshqarish masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, J. Sinkey bank risk-menejmentini bankning bozor qiymatini maksimallashtirish va likvidlik darajasini barqaror saqlash vositasi sifatida talqin etadi [2, B. 45]. G.M. Amirqulova o'z tadqiqotlarida kredit riskini boshqarishda mijozlarning kreditga layoqatlilikini aniqlashda matematik modellarning o'rni yuqori ekanligini ta'kidlaydi [3, B. 56]. Basel III standartlari esa bank kapitalining yetarlilik darajasini kredit riski bilan bog'liq holda hisoblashning xalqaro metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, statistik guruhlash usuli orqali bank tizimidagi kredit portfelining tarkibiy o'zgarishlari tahlil qilindi. Metodologiyaning asosi sifatida O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining ochiq ma'lumotlari va tijorat banklarining yillik hisobotlaridagi raqamli ko'rsatkichlar olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish jarayoni o'z ichiga riskni identifikatsiyalash, uning ehtimoliy hajmini baholash, monitoring qilish va zararni minimallashtirish choralari oladi. Hozirgi kunda O'zbekiston banklarida kredit riskini boshqarishda asosan garov ta'minotiga tayanish ustuvorlik qilmoqda, biroq

xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, eng samarali usul — bu qarz oluvchining kelajakdagi pul oqimlarini (Cash-flow) to'g'ri prognoz qilishdir.

Quyidagi 1-jadvalda mamlakatimiz bank tizimidagi kredit portfeli va muammoli kreditlarning (NPL) so'nggi yillardagi holati tahlil qilingan:

1-jadval. Bank tizimi kredit portfeli va NPL miqdori dinamikasi

Yillar	Jami kreditlar (trln. so'm)	NPL miqdori (trln. so'm)	NPL ulushi (%)
2022-yil	320,5	16,1	5,0%
2023-yil	390,2	17,5	4,5%
2024-yil	470,8	21,2	4,5%

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, kredit portfelining umumiy hajmi oshib borayotgan bo'lsa-da, banklar tomonidan risk-menejment tizimining takomillashtirilishi natijasida muammoli kreditlar ulushi barqaror darajada (4,5-5%) saqlanib qolmoqda. Kredit riskini samarali boshqarish uchun banklar turli mexanizmlardan foydalanadi, ularning samaradorligi quyidagi 2-jadvalda aks ettirilgan:

2-jadval. Kredit riskini boshqarish mexanizmlarining samaradorlik darajasi

Mexanizm nomi	Asosiy maqsadi	Samaradorlik ko'rsatkichi
Kredit skoringi	Mijozni avtomatik baholash	Yuqori (xatolik < 5%)
Diversifikatsiya	Konsentratsiyani kamaytirish	O'rta (portfel barqarorligi)
Garov ta'minoti	Zararni qoplash	Yuqori (likvidli bo'lsa)
Stress-test	Inqirozni prognozlash	O'rta (strategik qarorlar)

Ushbu ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalarga asoslangan kredit skoringi inson omilini kamaytirish va qaror qabul qilish tezligini oshirishda eng yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda [4, B. 88].

XULOSA

Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi kengaytirilgan xulosalar shakllantirildi:

Birinchidan, banklarda kredit riskini boshqarishning sifatini oshirish uchun nafaqat miqdoriy ko'rsatkichlarga, balki qarz oluvchining biznes-modeli barqarorligiga e'tibor qaratish lozim. Kredit ajratish jarayonida "mijozni bilish" (KYC) tamoyilini chuqurlashtirish va sun'iy intellektga asoslangan tahliliy dasturlarni keng joriy etish orqali kredit qaytmasligi ehtimolini oldindan 20-30 foiz aniqlik bilan bashorat qilish mumkin.

Ikkinchidan, muammoli kreditlar (NPL) bilan ishlashda faqatgina sud va ijro organlariga tayanmasdan, balki qarzni restrukturizatsiya qilish va mijozga "moliyaviy sog'lomlashtirish" bo'yicha konsalting xizmatlarini ko'rsatish samaraliroq natija beradi. Bu esa bank uchun mijozni saqlab qolish va uzoq muddatli daromad manbaiga ega bo'lish imkoniyatini yaratadi.

Uchinchidan, bank kapitalining yetarlilik darajasini oshirish va kutilmagan yo'qotishlar uchun shakllantiriladigan zaxiralar miqdorini doimiy ravishda qayta ko'rib chiqish lozim. Xalqaro Basel III standartlarining barcha talablarini milliy bank amaliyotiga to'liq tatbiq etish, banklarning tashqi iqtisodiy shoklarga chidamliligini oshiradi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, kredit riskini boshqarish — bu dinamik jarayon bo'lib, u iqtisodiy muhitning o'zgarishiga qarab muntazam ravishda yangilanib borishi shart. Faqatgina kompleks yondashuv va raqamli tahlil orqali banklar o'zlarining moliya bozoridagi raqobatbardoshligini va barqaror o'sishini ta'minlay oladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi barqarorligi va statistik sharhi — Toshkent: Markaziy bank nashriyoti, 2024. - 145 b.

2. Sinkey J. Commercial Bank Financial Management in the Financial-Services Industry — New York: Pearson Education, 2002. - 780 p.
3. Amirqulova G.M. Banklarda risk-menejmentni tashkil etish asoslari — Toshkent: Iqtisodiyot va moliya, 2019. - 212 b.
4. Toshmurodov Sh.A. Raqamli bank ishi va risklar tahlili — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. - 190 b.